

Нова ситуація з безпекою в Європі є доволі складною, а відтак вона змушує європейців взяти на себе більшу відповідальність за безпеку на континенті і навколо нього. Констатується, що для створення ефективної системи протидії усім потенційним загрозам необхідно використовувати сукупний потенціал усіх країн, усвідомлення національної ідентичності яких не суперечить основним ідеям колективної(європейської) ідентичності.

Ключові слова: *національна ідентичність, мультикультуралізм, національна безпека, воєнна безпека, колективна безпека, європейська ідентичність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобалізації закономірно посилюється взаємозалежність окремих складових світової спільноти, поступово змінюється роль та ставлення до кордонів між країнами, переосмислюються проблеми, пов'язані з формуванням і збереженням регіональної, національної та етнічної ідентичності, особливо в умовах інтеграції. Як складові доволі широкої та багатоаспектної проблематики, процеси та явища цієї сфери трактуються в сучасному міждисциплінарному науковому дискурсі досить неоднозначно. Підвищена увага до питань конструювання власне регіональної, наприклад, європейської, як і національної чи місцевої ідентичностей, переважно тісно пов'язується із наслідками глобалізації та міграційних процесів, що мають значний вплив на безпеку регіону. Європейська ідентичність значною мірою обумовлює духовну цілісність і єдність народів європейських країн, на загал, та країн Європейського союзу зокрема. Між тим, народи Європи істотно відрізняються між собою, високо цінують і культивують власну національну ідентичність. Саме в цьому, можливо, і перебуває глибинне коріння сучасної європейської ідеї мультикультуралізму. Взаємозв'язок останньої з європейською та національною ідентичністю на фоні міграційного напруження часто трактується як загроза безпеці, що актуалізує тему дослідження.

Аналіз та узагальнення позицій науковців у сучасному міждисциплінарному дискурсі дозволяє розглядати європейську

ідентичність як таку, що значною мірою обумовлює духовну цілісність і єдність європейських держав. Варіативність підходів та інтерпретацій в оцінках її складових і пріоритетів, зокрема, у розв'язанні кризових та конфліктних ситуацій з позицій спільного світосприйняття і громадянства, збагачує дослідницьке поле.

Непроста історія країн Європи, існування сучасних внутрішніх проблем, зовнішніх впливів і загроз ускладнює процес формування європейської ідентичності та на практиці вимагає від європейців дотримання принципу толерантності у державотворчих та управлінських процесах на центральному, місцевому та самоврядному рівнях. Дослідження процесів формування ідентичності як колективного феномена є актуальним також і з огляду на характерне для сучасності відродження націоналізму та правого радикалізму в багатьох країнах світу, в тому числі європейських. Отже, визначення особливостей національної та європейської ідентичностей як суспільно-політичних явищ і їх впливів на формування та реалізацію ідей мільтикультуралізму в процесах публічного управління, що ними обумовлюються, є важливим, для усіх сфер суспільно-політичного життя, в тому числі для колективної оборони, необхідність якої підтверджується новими загрозами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У межах окресленої проблематики значний інтерес викликають позиції таких дослідників, як G. Delanty, С. Дрожжина, Е. Eriksson, М. Castells, G. Kuts, М. Haller et R. Ressler, М. Козловець, Л. Новак-Каляєва, В. Тишков, О. Yaremchuk.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розкрити суть та гуманістичний потенціал таких явищ, як ідентифікація, зокрема національна й європейська, та мультікультуралізм у їх взаємозв'язках і взаємодії в контексті завдань публічного управління сферою безпеки та оборони.

Викладення основного матеріалу дослідження. Упровадження інформаційної інфраструктури на глобальному рівні впродовж останніх десятиліть ХХ – на початку ХХІ ст. обумовило безпрецедентний розвиток шляхів та засобів сполучення та комунікації. В

глобалізованому світі відбулось взаємне зближення народів, країн, регіонів. Інформаційно-технологічні та науково-практичні здобутки дали поштовх змінам суспільства та культури. На цьому фоні суттєво змінилися взаємовідносини між індивідами, народами, цивілізаціями на всіх рівнях функціонування суспільства та соціо-політичного управління. Проблеми ідентичності вийшли на рівень визначальних, якщо говорити про світосприйняття, самоусвідомлення та самоідентифікацію етносів, народів і суспільств у глобалізованому світі.

М. Castells, аналізуючи кризу політичної легітимності у всьому світі, підкреслив значення культурної, релігійної та національної ідентичності як джерела сенсу для людей (*national identity as sources of meaning for people*) та для соціальних рухів [7]. Відбувається своєрідне вирівнювання часу, а фізична присутність людини перестає обумовлювати можливість її участі у заходах і процесах, що відбуваються у різних точках планети – у центрах та на периферії. В результаті формується просторово-часова єдність людства, а ідея мультикультуралізму набуває універсального підґрунтя для розвитку суспільства у новій конструктивній парадигмі відмови від ворожечі та міжетнічного напруження на користь взаємної поваги, зацікавленості, духовної єдності та взаємозбагачення. Інформаційно-технологічні засоби створюють єдність глобального та локального в світі, забезпечують подальше поширення та поглиблення масштабів та інтенсивності економічної, екологічної, політичної, культурної та інших форм взаємодії народів, країн та регіонів. Створюються сприятливі умови для прискореного розвитку світових ринків та споживання у всьому світі. При цьому відбувається процес нівелювання національного на глобальному рівні та посилюються традиційні елементи національної ідентичності на локальному рівні [12, с. 945–952].

Посилення значимості інформаційно-технологічних впливів, які стають глобальними, оптимізує взаємну досяжність в світі на основі революційних змін у сфері мовного спілкування. Мова як основа національної ідентифікації перестає бути ознакою різниці. Окремі мови, перебираючи на себе роль засобів глобального спілку-

вання, зближують народи, пропонуючи універсальний інструмент для взаєморозуміння та акцептування не стільки різного, скільки спільного в житті людей. У багатьох галузях економіки та суспільного життя засобом міжнаціонального спілкування стають цифрові технології. Розуміння наслідків інформаційно-технологічних впливів вимагає відмови від розподілу цивілізацій, культур, народів на вищі й нижчі, передові й відсталі, позитивні й негативні. Локальні відмінності, специфічність, унікальність, особливості окремих народів і культур не обумовлюють необхідності «наздоганяти» інші народи й культури, щодо яких існує характеристика «передових». Натомість унікальність набуває іманентної цінності для світового культурного процесу в глобальному сенсі.

Органічне поєднання єдності та неподільності світового співтовариства, з одного боку, та розмаїття центрів, народів, культур, релігій – з іншого, вимагають вироблення кардинально нових підходів до реалізації функцій держав, урядів, громад та індивідів щодо збереження національної ідентичності та повноцінної індивідуальності всіх і кожного. Прикладом може бути досвід європейської цивілізації, народи й держави якої упродовж віків, запозичуючи один в одного відповідні кожному історичному періоду технології організації суспільства, змогли зберегти свою національну ідентичність та створити на основі особливого унікального внеску кожного окремого народу спільний європейський дім [28, с. 29-41].

Інформаційні технології та глобалізація обумовили формування глобального громадянського суспільства, яке вражає різноманітністю, гіперреальністю та парадоксальністю цілей, завдань, практик та їх результатів. Револьюційні зміни відбулися не тільки в економіці та фінансах, політиці та праві, культурі і мистецтві, але торкнулись і побутової традиційності, впливаючи на духовні пріоритети, наблизивши людей один до одного, забезпечивши можливості вільного спілкування, взаєморозуміння та взаємоповаги.

Дослідження проблем ідентичності завжди відрізнялися широким спектром підходів у трактуванні сенсів та позиціонуванні вчених і урядовців, які розглядали окремі аспекти проблематики у зв'язку з актуальними подіями в кожному окремому історичному

періоді. Так, суспільні ідентичності в дослідженні соціо-політичних процесів постмодерну вважаються такими, що завжди лишаються незавершеними. Тому будь-яка ідентичність може набути значення або конкретизації тільки через свої виняткові зв'язки з іншими. Послідовно критикуючи гуманізм, L. Althusser, у дослідженні проблем ідеологізації суспільства підкреслював, що питання про міру, до якої людина може діяти або репрезентувати себе від власного імені, є «іронією постмодерної думки», адже влада і свобода вибору залежать від обставин, а тому визначаються панівними ідеологічними впливами в кожній індивідуальній ситуації. У цьому контексті дослідник вважав, що взаємозв'язок індивідів із реальними умовами існування є уявним [2].

Концепція національної ідентичності як багатовимірного культурного феномена формувалась упродовж другої половини ХХ ст. Процеси формування національних ідентичностей і характерні риси національної ідентифікації А. Smith пов'язував із різними етнічними основами та підкреслював їх істотну роль у формуванні сучасних націй. Розглядаючи природу різних видів націоналістичних ідеологій, їх вплив на формування національної, територіальної, етнічної, чи політичної ідентичності та політичні наслідки формування різних видів національної ідентичності, він наголосив їх потенційний вплив на виникнення етнічних конфліктів. Йшлося також про шанси заміни ідентичностей та ідеологій, що призводять до місцевої нестабільності. Націоналізм вчений аргументував як органічну складову і цінність в межах національної ідентичності [32, с. 6-9].

На нашу думку, не слід інтерпретувати в наші дні як пророцтво твердження А. Smith про те, що «з огляду на перешкоди розвитку багатонаціональних корпорацій, розпад оборонних блоків та націоналізацію глобальних комунікаційних мереж, шанси близького відмирання націоналізму видаються примарними і у майбутньому національна ідентичність та націоналізм і далі, ймовірно, становитимуть могутню і все більшу силу» [32, с. 6-9].

Попри посилення впливів націоналізму і позиції його adeptів на парламентській арені в межах ЄС та національних парламентів,

зокрема Франції, Іспанії, Австрії, Нідерландів та інших, бурхлива негативна реакція громадянського суспільства на такі досягнення право-радикальних партій урівноважує ситуацію. Актуалізація націоналістичних рухів на фоні міграційної кризи виглядає як «пережиток та реакційна рефлексія», що підтверджують помітні успіхи впровадження концепції «Європа регіонів».

У наукових та політичних колах питання національної ідентичності довгий час сприймалися як аполітичні та приватні. Однак, використання у політичних процесах проблематики мови, релігії та традиційності гарантовано приносило політикам істотні дивіденди, особливо в справі згуртування електорату. Конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті, в тому числі в європейських країнах, переважно визначалися як «конфлікти з нульовою сумою». Остання чверть ХХ ст. стала часом, коли традиції безвихідності такого протистояння були порушені (зокрема у Великій Британії та Північній Ірландії з ІРА, в Іспанії – з ЄТА тощо) на користь мирного співіснування на основі взаємоповаги та толерантної громадянської позиції.

Дослідниця Ю. Нетесова, допускає, існування різних підходів в оцінках значимості окремих складових національної ідентичності, – традицій, культури, мови, території, – у різних народів у наш час: «для французів національна ідентичність визначається громадянством, абстрактними політичними цінностями, що їх можуть дотримуватися люди різних культур; для німців - родинними зв'язками (для них набагато важливіше чи є у тебе мати - німка, ніж те, що ти народився на території Німеччини); для британців - плюралізмом, визнанням автономії індивідуальних іммігрантських співтовариств [26, с. 112].

М. Козловець визначає етимологію терміна «ідентичність» (від латинського *identicus* – однаковий, тотожний) що поєднує у собі два значення: перше – тотожність особі самій собі, антиномією у цьому розумінні для нього буде слово «інший»; наступне – виняткова однаковість із кимось або чимось, у цьому випадку антиномією є «різний». Тоді «ідентичність», на думку вченого, постає як спосіб збереження форми того або іншого суб'єкта в часі та просторі. Інше

значення – унікальність, справжність (лат. *ipse*, англ. *selfhood*, нім. *Selbstheit*) [19]. Посилаючись на М. Heidegger, який використовував поняття «тож самість» як позначення для буття Я (самобуття), тобто такого суцього, яке може сказати: «Я», дослідник наголошував, що самість не є тотожністю ідентичності. Натомість вона репрезентує інший бік останньої [16, с. 115-136].

На думку М. Козловець у європейських мовах ідентичність (фр. *identite*, нім. *Identitat*), на відміну від українського і російського відповідників, означає не тільки «тотожність» і «автентичність», а й «особу», «особистість»: останнє значення є висхідним і для його термінологічного використання в дослідженнях колективної (групової) ідентичності [19].

F. Gonthier визначає також як нові явища сучасної політичної дійсності «політичну ідентичність» і «відсутність чіткої політичної ідентичності як позицію», що характерні для руху так званих «Жовтих жилетів» і обумовлені наявністю сильного попиту на зміну демократичної та соціальної справедливості, зміну якості сучасної демократії та політики, що не викликають довіри. На думку J. Volter, інформаційні технології дозволяють громадянам створювати зацікавлене середовище для обговорення «альтернативи механізмів державного управління» [6].

Ідею формування на європейському континенті нового типу ідентичності обґрунтував, серед інших, V. Havel. У запропонованій ним Хартії Європейської ідентичності (1994) остання розглядається як спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку. Європейська ідентичність виявляється у спів-відповідальності європейських народів, які через співробітництво, згуртованість і єдність здатні найбільш ефективно вирішувати власні проблеми та надавати допомогу у вирішенні світових. Принципові розбіжності позицій деяких країн-членів у спільній загальноєвропейській політиці стосовно глобальних підходів у вирішенні проблем мультикультуралізму і національної ідентифікації, на думку Є. Тихомирова, можуть навіть бути розцінені загалом як безвідповідальність, яка здатна призвести до хаосу [39, с. 56-60].

На загал, питання європейської ідентичності були предметом наукового інтересу переважної більшості керівників держав, політиків національного та глобального рівнів, філософів і політологів, зокрема таких, як G. Wilson, V. Brandt, V. Havel, Y. Habermas, S. Huntington, Z. Brzezinski, S. de Gaulle, J. Armstrong, G. Kissinger, J. Monet, E. Reiter, E. Hobsbaum, P. Schaeffer. У своїх розвідках та виступах вони відзначали, що ЄС є політичною інституцією, рівень інтегрованості якої постійно зростає, що сприяє перетворення його у центр сили у світовій політиці. Науковці погоджуються з тим, що ЄС уникає ототожнення себе з конфедеративною державою і не прагне одностайності у реалізації зовнішньої та безпекової політик. Тому питання визначення пріоритетів міжнаціональної, етнічної й європейської ідентичності, особливо у їх взаємодії, досі залишається актуальним.

На думку А. Киридон, з огляду на прискорений розвиток комунікативних зв'язків, дифузних міжнаціональних процесів, що підсилюють міграційні процеси та взаємопроникнення культур, нова спільна європейська ідентичність може існувати лише як плюралістична та мультикультурна. Дослідник наголошує, що в цьому контексті Європейський Союз може розглядатися як інститут, що пропонує механізми вирішення спільних проблем та конфліктів, а також як нормативний політичний устрій, що має вирішальний вплив на індивідуальне та колективне життя [21, с. 26-53].

Від початку XXI ст. процеси трансформації національної ідентичності серед народів європейських країн тривають. Так, не втрачають актуальності міркування дослідників Великобританії про формування наднаціональної колективної ідентичності, яка могла б об'єднати всі етноси, що проживають на її території у певне «britishness» – щось подібне до «британськості»; в Німеччині – продовжуються дискусії з приводу введення терміну «leitkultur», що, за Bassam Tibi, розуміється як «ключова культура» [38]. Поширюється ідея можливого поєднання трьох рівнів ідентичності в інтегрованих європейських суспільствах: збереження міцних позицій звичного національного рівня само ідентифікації, транснаціонального рівня (рівень спільних європейських цінностей) та етнічного рівня

ідентичності (історична пам'ять). Негативним прикладом у цьому контексті може служити «національна політика Радянського Союзу, зокрема щодо «формування нової історичної ідентичності «радянський народ», негативні та навіть трагічні наслідки якої після розпаду СРСР народи посткомуністичних країн змушені долати ще і в наш час.

Більш оптимістична в оцінках Л. Новак-Каляєва, яка вважає, що «упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. поступово сформувалась актуальна для всієї планети просторово-часова парадигма, що унаочнена зовнішніми атрибутами євроцентричної цивілізації. Сучасне європейське співтовариство характеризують політичні інститути, орієнтовані на демократію, зокрема на поширення демократичних цінностей, інститутів і політичних інструментів функціонування суспільства та управління. Політичні, соціально-економічні та культурні успіхи демократичних держав в цей час сприяли тому, що саме європейський досвід побудови демократичного суспільства сприймається як гарантія вільного, забезпеченого життя на засадах демократичних норм та цінностей, які набули значення суспільного ідеалу для значної частини населення сучасного світу [12]. Сучасні європейські цінності перестали бути тільки теорією та історією європейської цивілізації. Європейські держави базують на них основоположні державні практики, інституціоналізовані у конституціях та законодавстві більшості європейських країн, в універсальних міжнародних і регіональних документах з прав людини». Саме з національною ідентичністю пов'язала глибокі зв'язки політичних практик на засадах мультикультуралізму [10, с. 19-28].

Водночас, певну підтримку серед українських науковців, політиків і управлінців отримала думка про передчасність нівелювання ролі національних ідентичностей на користь колективної ідентичності як концепту у сучасному глобалізованому та інтегрованому світі. Ю. Халілова-Чуваєва, аналізуючи тенденції формування та реалізації національної ідентичності, настоює на кризі останньої на фоні європейської політики мультикультуралізму [18, с. 66-77]. Серед дослідників є ті, для кого реальність Європи не тільки як кон-

тиненту, але і як простору культурної й політичної спільноти є безсумнівною. Водночас, деякі, як R. Szwed, вважають, що європейська ідентичність є фікцією [35, с. 158-175].

На нашу думку, попри всю контрверсійність, зокрема, наведених позицій, європейська ідентичність є сумісною з національною ідентичністю народів європейських країн, оскільки останні виступають фундаментом європейської культурної концепції. Це дозволяє підтримувати національні та регіональні традиції та переосмислювати концепти національної ідентичності та громадянства в сучасному мільтикультурному світі. Ця тенденція реалізується в умовах нівелювання національних кордонів, зростання рівня індивідуальної мобільності, збільшення кількості та посилення впливовості національних меншин у різних країнах світу. Останнє, зокрема сприяє розвитку нового типу колективної ідентичності, який не скасовує окремі нації, а натомість живиться від їх розквіту в умовах взаємодії та взаємопроникнення.

Діючий порядок розподілу ресурсів, військові конфлікти, екологічні проблеми тощо спровокували переміщення значних контингентів людей у пошуку безпечних місць для проживання. В якості такого місця виступає, власне, європейський континент, системи управління та населення якого змушені відповідати на виклики масової міграції. Незважаючи на активне культивування принципу толерантності структурами європейського управління й національними урядами та, на загал, апріорі позитивне ставлення до мігрантів на місцевому рівні M. Haller et R. Ressler, та співіснування етнокультурних спільнот з місцевим населенням у багатьох випадках стає проблематичним [15, с. 817]. Як визначає прес-служба Єврокомісії Eurobarometer (2019) імміграція залишається головною проблемою ЄС для 34% опитаних, попри зниження цього показника на 6 пунктів порівняно з 2018 р.

Внаслідок невизначеності позицій управлінських структур на всіх рівнях європейського управління щодо достатності заходів з адаптації мігрантів, виникає напруження, породжуване політико-правовою нерівністю, зіткненням на ґрунті суперечливих релігійних, культурних, соціальних, мовних засад та проблем психологіч-

ної сумісності. Крім цього, суттєву, негативну у цьому контексті, роль відіграє невизначеність самих мігрантів, щодо їх готовності асимілюватися. Йдеться про адаптацію до нової культури, сприйняття європейського способу життя як цінності місцевого населення, повагу до існуючих місцевих традицій та устоїв. Цільові настанови певної частини з них відрізняються виключно споживацькими, а деякі навіть кримінальними й агресивними терористичними мотивами, що повинні бути предметом зацікавлення спеціальних служб. Така ситуація викликає протести населення, місцевих і регіональних урядів.

Для багатьох європейських країн, проблема консолідації багатонаціонального суспільства набуває нового звучання у зв'язку з територіальними ментальними й культурними особливостями населення регіонів. На думку О. Суший, артикуляція соціокультурних розбіжностей регіонів та, відповідно, сформованих на їх основі ідентичностей стало джерелом різноманітних політичних спекуляцій – репродукування політико-ідеологічних типів ідентичностей, поділу на «своїх» і «чужих», «хороших» і «поганих» і навіть маніпулювання цими розбіжностями як «розколами». Науковець допускає, що європейська політика мультикультуралізму в тому варіанті, що реалізується сьогодні, не усуває суперечностей, які виникають між носіями різних ідентичностей [34]. Недовіра, відчуття розчарування та сумніви щодо гуманістичного потенціалу та конструктивності ідей мультикультуралізму сформувались на фоні загострення міжетнічної та міжконфесійної напруженості та викликів національної та колективної безпеки. Зокрема, в умовах загострення внутрішнього протистояння та зовнішньої агресії в окремих державах, наприклад, в Україні, чи в Сирії тощо. Аналогічну реакцію викликали довготривала міграційна криза та терористичні атаки в багатьох країнах ЄС.

Розмірковуючи про походження міграційної кризи в європейських країнах, О. Lavruncovych звертає особливу увагу на питання віри і мови. Не беручи до уваги міграційні потоки всередині Євросоюзу і оцінюючи тільки приплив іммігрантів з інших регіонів світу, дослідник акцентував наступні показники: у

відсотках релігійна імміграція в ЄС охоплювала: християн – 42 %, мусульман – 39 %, буддистів – 3 %, індусів – 2 %, іудеїв – менше – 1 %, інші релігійні групи сукупно – 4 %, нерелігійних – 8 % [22]. Серед загальної кількості населення Європи, яке у 2010 р. сягало 727 млн., мусульмани склали 49 млн. або 6,73 % (південно-східна Європа – 8,6 %, південно-західна – 4,84 %, північно-східна – 9,45 %, північно-західна – 4,19 %), що становило близько 3 % світового мусульманського населення, яке проживало на цьому континенті [22]. При цьому, більшість європейських мусульман (французькі громадяни алжирського, марокканського і туніського походження, німецькі громадяни турецького і боснійського походження, британські індійці і бангладешці, марокканці і турки у Бельгії і Нідерландах) проживали на той час у країнах-членах ЄС вже декілька десятиліть і досить давно перебували в процесі асиміляції, а їхні діти та онуки, що народилися в Європі, отримали європейське громадянство від народження. Як зазначав Н. Kettani, демографічні прогнози на початку десятиліття передбачали, що до 2030 року частка мусульманського населення Європи (включаючи Росію) мала би збільшитися на третину, досягнувши показника 58,2 млн. Прогнозувалося, що мусульмани складатимуть від 10 до 15 % населення Західної Європи у 2025 р. і від 20 до 25 % – у 2050 [17, с. 55]. В динаміці 2013 – 2017 рр. (UNIAN, 2017) та 2017 – 2019 рр. С. Nacket, тенденції в прогнозах практично не змінилися [14].

Усвідомлення факту, що імміграція з мусульманського Сходу в західні країни – це не спонтанне чи тимчасове явище і не штучно спровокована акція, а довготривалий закономірний процес, обумовлений цілою низкою чинників, приводить і до розуміння необхідності перегляду імміграційної політики європейських урядів, яку від повоєнних років переважно пов'язували з нестачею робочої сили під час економічного підйому 1950 – 1970 рр.

Глобальний зміст сучасності, на думку Л. Новак-Каляєвої зосереджується на ідеї мультикультуралізму як найбільш конструктивної ідеї щодо розвитку людської цивілізації на принципах співіснування. Дослідник наголошує також органічний зв'язок міжкультурної взаємодії та прав людини, що формувався

в інституційних процесах в Європі, зокрема, протягом другої половини минулого століття [27, с. 69-73].

Ця позиція отримала потужну аргументацію з незалежних джерел. Так, А.-S. Boutaud, аналізуючи та узагальнюючи результати соціологічних досліджень за програмою «Європейське дослідження цінностей», що були присвячені питанням цінностей та вірувань громадян Європи, пропонує неочікувано оптимістичні висновки [5]. На думку вченого, еволюція європейських цінностей свідчить, що останні є глибоко вкоріненими стійкими переконаннями, заснованими на національних принципах, виражених у населення в кожній з досліджуваних країн. Водночас F. Gonthier аргументує значне зростання індексу морального лібералізму населення європейських країн упродовж останніх майже сорока років. На протигагу скаргам на втрату соціальних зв'язків та занепад національної згуртованості, на думку вченого, ключовими тенденціями серед французів стали моральна толерантність та зростання альтруїзму [6].

На фоні розгулу популізму, спрощення і подекуди спотворення демократичних практик та зниження рівня освіти і професіоналізму серед політиків та управлінців новітньої формації, викликає буквально захоплення факт, що майже 90% опитаних підтримали принципи демократичного урядування. Підвищення рівня безпеки в публічній сфері розглядається як важлива умова свободи вибору.

В Україні, сформувались два різні типи, дві моделі національної ідентичності, кожна з яких може вважатися «українською» – відповідно до самоназви її носіїв, притаманного їм почуття патріотизму, політичної лояльності, визнання спільного громадянства та інституцій; а проте кожна з цих двох моделей ґрунтується на іншому наборі цінностей та, відповідно, інших геополітичних орієнтаціях, мовно-культурних преференціях, іншому розумінні історичних подій та кардинально відмінних уявленнях про бажаний шлях розвитку суспільства й держави. Така неоднорідність національної ідентичності істотно ускладнює будь-який суспільний консенсус, а відтак і суспільну мобілізацію, вкрай потрібну для здійснення радикальних політичних та економічних реформ чи, тим більше, для захисту країни від зовнішньої агресії [31, с. 6].

Ідентичнісні поділи часто бувають украй небезпечними, оскільки апелюють до символів та емоцій, а головне - роблять малоістотним (або й геть неістотним) їхнє ціннісне наповнення, підпорядковують їхній аксіологічний вимір – телеологічному. Їхній конфліктний потенціал не конче і не завжди веде до політичної конфронтації, проте майже завжди – до ослаблення суспільної єдності, солідарності, взаємодовіри і, загалом, суспільного капіталу. Ідентичнісні поділи істотно обмежують символічний ресурс держави, а відтак і можливості її символічної легітимізації. Це стосується зокрема й історичних подій та постатей, які викликають супротивні оцінки у різних «регіонах» держави, – де, підкреслимо, «регіон» є лише корелятом певного (домінантного в даному регіоні) ідентичнісного комплексу. Легко помітити, що більшість історичних героїв однієї частини суспільства є водночас антигероями іншої [31, с. 142].

Російська агресія на Донбасі й окупація Криму увиразнили цілу низку проблем, зокрема й у галузі етнонаціональної політики, що український уряд майже за тридцять років так і не спромігся розв'язати і за які тепер усій країні доводиться тяжко розплачуватися. Така ситуація зберігатиметься, доки Україна не зробить свого остаточного цивілізаційного вибору і не інституціалізує його членством у НАТО та ЄС.

Західний погляд на Україну великою мірою формувався під впливом російського імперського дискурсу, котрий монополізував репрезентацію України на міжнародній арені і через безліч каналів та інституцій – дипломатичних, академічних, медійних – утверджував бачення України як «споконовічно російської» території, маргіналізуючи та дискредитуючи будь-які альтернативні погляди як «екстремістські» й «націоналістичні».

Поява незалежної України на картах світу, а відтак і на ментальних мапах, безумовно, зробила ставлення Заходу до неї складнішим і нюансованішим. Незважаючи на майже відкриту агресію РФ проти України та анексію її територій, захід й надалі перебуває під помітним впливом русоцентричних стереотипів, котрі все ще трактують Україну як легітимну сферу нечітко окреслених, проте широко інтерпретованих російських «інтересів».

Безумовно, країни Європи мають підстави, незважаючи на санкції, розвивати відносини із Росією як із найбільшою країною континенту, що має велетенські природні ресурси, зокрема газ та нафту, має найбільший на світі ядерний потенціал та постійне місце у Раді Безпеки ООН, а отже є поважним геополітичним гравцем на міжнародній арені. Кожна країна має свої інтереси і далеко не завжди вони збігаються зі гуманістичними цінностями. На наш погляд варто відзначити ще два чинники, котрі об'єктивно працюють на консервацію або й зміцнення західних стереотипів та упереджень щодо України.

По-перше, це неспроможність українських владних еліт і суспільства загалом здійснити за майже 30 років необхідні реформи, котрі б утвердили в Україні демократичний лад, верховенство права і справді вільноринкову (а не гіперкорумповану, олігархічно-маніпулятивну) економіку; тобто – котрі підтвердили б відповідність країни європейським стандартам та її засадничу інституційну відмінність від авторитарної, беззаконної і гіперкорумпованої Росії [11].

По-друге, неконсолідована національна ідентичність не сприяє сприйняттю України як чогось іншого, приналежного до європейського, а не російсько-євразійського культурно-цивілізаційного простору.

Подолати ці упередження за допомогою самих лише декларацій на кшталт «Україна – не Росія» неможливо. Для цього, як показує досвід прибалтійських країн, потрібна набагато рішучіша внутрішня і зовнішня політика, зокрема візова та прикордонна, не кажучи вже послідовне утвердження в країні саме європейської, а не євразійської національної ідентичності, європейських, а не євразійських економічних, політичних та правових відносин. Без таких кардинальних змін Україна й надалі залишатиметься для європейців «сірою зоною», амбівалентною й непередбачуваною, а відтак і сама «європейська інтеграція» залишатиметься суто риторичною фразою.

Ця ідентичісна дихотомія робить Україну вразливою перед безпековими викликами та пропагандистськими маніпуляціями, – що неважко було помітити ще до початку війни, переглядаючи

москвоцентричні висловлювання доволі численних зарубіжних експертів. Розглядаючи національну ідентичність як чинника воєнної безпеки, варто відзначити, що її основою у будь якій державі є армія, що в національній державі є основним інструментом забезпечення принципу суверенітету, його гарантом. Національна безпека нерозривно пов'язана з принципом суверенітету, збереження якого є фундаментальним національним інтересом. Це підтверджує тезу про невіддільність армії від таких понять, як Нація, Суверенітет, Національний інтерес та Національна безпека. У демократичних державах армія перетворюється у політичний інститут і контролюється народом. Соціальна основа армії національної держави полягає у її комплектації виключно громадянами (представниками «нації») країни, у мінімізації в ній наявності іноземців. Армія є не тільки інститутом гарантування «національної безпеки», але й інструментом формування національної ідентичності. Причому йдеться не просто про те, що армія використовується у поверхово пропагандистських цілях задля виховання патріотизму, а зазначена функція є набагато глибшою. І. Валерстайн акцентує роль армії поряд з системою освіти у процесі формування Нації. [40, с. 175-176].

Висновки. Українці, завдяки революції, отримали шанс не лише зміцнити свою європейську ідентичність, а й утвердити європейську ідентичність своєї країни в очах світу. У цьому контексті важливо усвідомити, що дотеперішній дихотомічний характер української ідентичності робить її вразливою перед ексклюзивними дискурсами, котрі виключають її з «Європи» на підставі наявності в ній неєвропейських чи навіть антиєвропейських компонентів. І водночас, на тій самій підставі, робить її так само вразливою і перед дискурсами інклюзивними, котрі включають її до російськоцентричних, євразійських чи панслов'янських проєктів.

Стаття надійшла до редакції: 26.09.20

system of counteracting all potential threats, it is necessary to exploit the combined potential of all countries, whose awareness of national identity does not contradict the main ideas of collective (European) identity.

Key words: *national identity, multiculturalism, national security, military security, collective security, European identity.*

Received: 26.09.20

References \

1. Voropai, T.S. (2002). *Altermatt Urs. Etnonatsionalizm u Yevropi Natsionalna identychnist: Chytach / Porivniannia* [Altermatt Urs. Ethnonationalism in Europe National Identity: Reader / Comparison]. Kharkiv: Krok – Kharkiv: Krok [in Ukrainian].
2. Althusser, L. (1979). *Ide´ologie et Appareils Ide´ologiques d’E´tat* (notes pour un recherche). *La Pense’e*, April. For Marx. Trans. B. Brewster. London: Verso [in French].
3. Bolter, J. D. (1996). *Virtual Reality and the Redefinition of Self in Communication and Cyberspace: Social Interaction in an Electronic Environment*, edited by Stephanie Gibson et al. Hampton Press [in English].
4. Bolter, J. D., Grusin, R. A. (1996). *Configurations*. Johns Hopkins University Press, (Vol. 4), 3, (pp. 311–358) [in English].
5. Boutaud, A.-S. (2019). *La France des Valeurs. Quarante Ans d’Evolutions*. France in 2019: More Critical, More Altruistic. *news.cnrs.fr*. Retrieved from <https://news.cnrs.fr/articles/france-in-2019-more-critical-more-altruistic> [in French].
6. Bréchon, P. & Gonthier, F. & Astor, S. (2019). *France’s values forty years of evolution*. Edition house: PUG [in French].
7. Castells, (2009). *The Power of Identity*. Wiley-Blackwell. ISBN: 978-1-405-19687-1 [in English].
8. Tishkov, V. & Filippova, E. & Miklouho-Maclay, N. (2016). *Kulturnaia slozhnost sovremennikh narodov* [Cultural complexity of modern nations]. Institut etnologiy i antropologii RAN. Moskva: Polytycheskaia entsyklopedyia – Institute of Ethnology and Anthropology RAS. Moskow: Political Encyclopedia [in Russian].

9. Delanty, G. (2012). The Fragmentation of European Identity, Keynote talk at conference. The Development of European Identities: policy and research issues. ec.europa.eu. Retrieved from http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/events-194/session-4-gerard-delanty_en.pdf [in English].

10. Drozhzhyna, S. V. (2013). Natsionalna idea yak faktor obiednannia ukrainskoho suspilstva [The national idea as a factor in uniting Ukrainian society]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky ta torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho*. Ser. : Humanitarni nauky – Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade. Mykhailo Tuhan-Baranovsky. Ser. : Humanities, 2, (pp. 19-28). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vd-nuetg_2013_2_4 [in Ukrainian].

11. Dyczok, M. (2000). *The Grand Alliance and Ukrainian Refugees*. Macmillan Press LTD. ISBN 978-1-349-40337-0 DOI 10.1057/9780230596498 [in English].

12. Fersman, N. & Novak-Kaliaieva, L. & Zemlinska, T. (2017). Udokonalennia derzhavnogo upravlinnia na osnovi prav liudyny: teoretychni pidkhody ta praktychne vprovadzhenia [Improving public administration based on human rights: theoretical approaches and practical implementation]. *Materialy 30-yi Mizhnarodnoi konferentsii Asotsiatsii upravlinnia dilovoiu informatsiieiu (IBIMA) –Proceedings of the 30th International Conference of the Business Information Management Association (IBIMA)*, (pp. 945–952). ISBN: 978-0-9860419-9-0L [in Ukrainian].

13. Hlazov D. (2016). Polityka multykulturalizmu v Nimechchyni: kontsepsiia «leitkultur» [The policy of multiculturalism in Germany: the concept of «leitkultur»]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhia National University*, 45, 2 [in Ukrainian].

14. Hacket, C. (2017). 5 facts about the Muslim population in Europe. Fact Tank – News In Numbers. Pew Research Center. www.pewresearch.org. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe> [in English].

15. Haller, M. et Ressler, R. (2006). *National and european identity a study of their meanings and interrelationships* Editions Technip & Ophrys «Revue française de sociologie», (Vol. 47) [in English].

16. Heidegger, M. (1977). *The Age of the World Picture in The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York: Harper & Row, (pp. 115–136) [in English].

17. Kettani, H. (2010). *World Muslim Population*. www.pupr.edu. Retrieved from <http://www.pupr.edu/hkettani/papers/hicah2010.pdf> [in English].

18. Khalilova-Chuvaieva. (2013). *Yevropeiska polityka multykulturalizmu ta kryza natsionalnoi identychnosti: politychnyi aspect* [European policy of multiculturalism and the crisis of national identity: political aspect]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli – Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade*, 2, (pp. 66-77). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuetg_2013_2_9 ISSN 2079-4819 [in Ukrainian].

19. Kozlovets, M. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii* [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization]. mir.dspu.edu.ua. Retrieved from <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/136343> [in Ukrainian].

20. Kuts, H.M. (2013). *Identychnist sotsialna ta indyvidualna: politolohichna eksplikatsiia* [Social and individual identity: political explication]. *Suchasne suspilstvo – Modern society*, 1, (pp. 48-67). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2013_1_8 [in Ukrainian].

21. Kyrydon, A. (2015). *European identity: structuring of the semantic space* [European Identity: Structuring Semantic Space]. *European History Studies – European Historical Studies*, 2, (pp. 26–53) [in Ukrainian].

22. Lavrynovych, O. (2013). *Intehratsiia musulmanskykh spilnot v yevropeyskyi prostir v konteksti hlobalnykh mihratsiinykh protsesiv* [Integration of Muslim Communities into the European Space in the Context of Global Migration Processes]. *Relihiia ta sotsium – Religion and Society*, 3–4 (11–12), (pp. 208-213). UDK: 316.347- 054.52: 28 [in Ukrainian].

23. Movchan, P.P. *Teoretychni pidkhody do formuvannia yevropeiskoi identychnosti* [Theoretical approaches to the formation of European identity]. *Elektronnyi zhurnal «Derzhavne upravlinnia: vdoskonalennia ta rozvytok»*, *Natsionalna akademiia derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Electronic journal «Public Administration: Improvement and Development»*, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_

DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Duur_2015_pdf_2015_pdf_9 [in Ukrainian].

24. Tankiu, A. (2015). Multykulturalizm yak sotsialno-pravovyi fenomen: vyklyky hlobalizovanoho svitu [Multiculturalism as a socio-legal phenomenon: the challenges of the globalized world]. Kyiv: TOV «Art-Tekhnolohiia» – Kyiv: LLC «Art-Technology» [in Ukrainian].

25. Muslim population in European cities. islamineurope.blogspot.com. Retrieved from <http://islamineurope.blogspot.com/2007/11/muslim-population-in-european-cities.htm> [in English].

26. Netesova, Yu. (2008). Polityka Yevropy ta radykalizatsiia musulmanskykh hromad [European politics and the radicalization of Muslim communities]. *Kosmopolisy – Cosmopolises*, 3 (22), (pp. 104–123) [in Ukrainian].

27. Novak-Kaliaieva, L. & Rachynskyi, A. (2019). Multykulturalizm yak naibilsh konstruktivnyi pidkhid do perspektyv tsyvilizatsii [Multiculturalism as the most constructive approach to the prospects of civilization]. *Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury ta mystetstv Visnyk, Shchokvartalnyi zhurnal – National Academy of Management of Culture and Arts Visnyk. Quarterly Journal*, 1, (pp. 69–73). ISSN: 2409-0506. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2019.166539> [in Ukrainian].

28. Novak-Kalyayeva, L. (2013). Suchasni tendentsii do konverhentsii v kontseptsiiakh derzhavnogo upravlinnia [Current trends towards convergence in the concepts of public administration]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, (pp. 29-41). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_1_6 [in Ukrainian].

29. Novak-Kaliaieva, L. & Kuchabskyi, A. & Yasnyska, N. (Ed.). (2018). *Zmina paradyhmy derzhavnogo upravlinnia v konteksti vyklykiv staloho rozvytku [Changing the paradigm of public administration in the context of sustainable development challenges]. Pratsi 32-a Mizhnarodna konferentsiia Asotsiatsii upravlinnia dilovoiu informatsiieiu (IBIMA) – Proceedings of the 32nd International Conference of the Management Association business information (IBIMA)*, (pp. 2023 – 2031). ISBN: 978-0-9998551-1-9 [in Ukrainian].

30. Pichler, F. (2008). *European Identity: Conceptual Approaches*. www.cinefogo.cuni.cz. Retrieved from <http://www.cinefogo.cuni.cz> [in English].

31. Riabchuk, M. (2019). Podolannia ambivalentnosti. Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti – istorychni prychnyny ta politychni naslidky [Overcoming ambivalence. The dichotomy of Ukrainian national identity - historical causes and political consequences]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Kyiv: IPIEND im. IF Kuras NAS of Ukraine [in Ukrainian].

32. Smith A. (1994) National Identity. Fundamentals, (pp. 6-94) [in English].

33. State-Building: Governance and World Order in the 21st Century. Ithaca, NY: Cornell University Press. ISBN 0-8014-4292-3 [in English].

34. Sushii, O. (2012). Kulturno-symvolichni zasady natsionalnoi identychnosti. Rol kulturnykh symvoliv u stvorenni natsionalnoi identychnosti [Cultural and symbolic principles of national identity. The role of cultural symbols in the creation of national identity]. Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka – Public administration: theory and practice, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_7 [in Ukrainian].

35. Szwed, R. (2007). Budowanie tożsamości europejskiej. Dylematy tożsamości zbiorowych. Przyczynek do refleksji na temat tożsamości ukraińskiej, polskiej i europejskiej. Lublin : KUL, (pp. 158–175) [in Polish].

36. Taylor, Ch. Democratic exclusion and the “cure” for it? www.archipelag.ru. Retrieved from <http://www.archipelag.ru/geoculture/langsnpeoples/Vavilon/exclusion> [in English].

37. Tereshchuk, M. (2017). Faktor yevropeiskoi identychnosti v komunikatyvnykh stratehiakh TsSle [Factor of European identity in CEE communication strategies]. Mizhnarodni vidnosyny, Politolohichna seriia – International relations, Political Science Series, 15. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3140 [in Ukrainian].

38. Tibi, B. (1998). Europa ohne Identität? Die Krise der multikulturellen Gesellschaft. München : C. Bertelsmann [in German].

39. Tykhomyrov, Ye. (2005). Formuvannia yevropeiskoi identychnosti yak faktor yevropeiskoi intehratsii [Formation of European identity as a factor of European integration]. Naukovi zapysky – Scientific notes, (Vol. 45), (pp. 56-60) [in Ukrainian].

40. Vallerstain, Y. & Kudiukyna, P. & Kaharlytskii B. (2001). Analiz myrovnykh system y sytuatsyiah v sovremennom myre. [Analysis of world systems and the situation in the modern world]. Sankt-Peterburh: Unyversytetskaia knyha – St. Petersburg: University book [in Russian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Каляєв Анатолій Олександрович: Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України: вул. Сухомлинського, 16, м. Львів-Брюховичі, 79491, Україна.

Anatoliy Kalyayev: Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the President of Ukraine: Sukhomlinskoho str. 16, Lviv-Bryukhovychi, 79491, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0002-5675-187x

E-mail: toldek@ukr.net